

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات ۱۰۸ - ۸۱

نظام نامه اخلاق پژوهش پژوهشکده برنامه ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی: یک مطالعه کیفی

سید علی خالقی نژاد^۱ // محمد حسینی^۲ // شهره حسین پور^۳
 احد نویدی^۴ // فرشته زینی وند نژاد^۵ // اشرف السادات شکر باغانی^۶
 حیدر تورانی^۷ // مجید ثقفی^۸

چکیده

در سال‌های اخیر با افزایش تولیدات علمی در کشور و گسترش فزاینده موسسات آموزش عالی، خطر شیوع بد اخلاقی در انجام پژوهش همه نهاد‌های پژوهش محور را تهدید می‌کند. پژوهشکده برنامه ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی (یکی از پژوهشکده‌های پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش) از این ضرورت مستثنی نبوده است و به صورت بالقوه در معرض تهدید سرایت بد اخلاقی پژوهشی قرار دارد. این مطالعه با هدف تدوین نظام‌نامه اخلاق پژوهش پژوهشکده برنامه ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی صورت گرفته است. پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و در چارچوب رویکرد کیفی با استفاده از روش پدیدارشناسی توصیفی انجام شده است. داده‌های احصاء شده از جلسات بحث گروه کانونی و مصاحبه رو در رو بوسیله تحلیل محتوای تماتیک تحلیل گردید. تحلیل یافته‌ها منجر به شناسایی دو مقوله اصلی منش اخلاقی پژوهشگر شامل ۴ زیرمقوله تواضع و فروتنی، صبر و بردباری، حساسیت فرهنگی، مشارکت‌جویی و اصول اخلاقی حاکم بر پژوهش شامل ۹ زیرمقوله سودمندی پژوهش، اصالت علمی، رعایت حقوق همکاران، رعایت حقوق شرکت‌کنندگان، اجتناب از سرقت علمی، انتشار یافته‌ها، ساده نویسی گزارش، سپاسگزاری، نقدپذیری و نقادی علمی گردید. در مجموع، یافته‌های این پژوهش می‌تواند گامی برای اتخاذ تصمیم‌های اخلاقی‌تر در انجام پژوهش و ایجاد فضای اعتماد و احترام در میان ذینفعان پژوهشگاه بازی کند و مبنایی برای گفتگوهای بیشتر و توسعه‌ی فرهنگ اخلاق پژوهش فراهم نماید.

واژگان کلیدی

اخلاق، پژوهش، آموزش و پرورش، نظام‌نامه اخلاقی، بحث گروه کانونی.

۱. دکتری مطالعات برنامه درسی، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش. (نویسنده مسئول)
Email: Sali_khaleghi@ut.ac.ir
۲. دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
Email: hosseini261@gmail.com
۳. دکتری مدیریت آموزشی، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
Email: shohrehhossienpour@yahoo.com
۴. دکتری روانشناسی عمومی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
Email: anaveedy@gmail.com
۵. دکتری آموزش ریاضی، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
Email: f_zeynivand@yahoo.com
۶. دکتری فیزیک، عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
Email: a20.baghani@gmail.com
۷. دکتری مدیریت آموزشی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
Email: heidar_toorani@yahoo.com
۸. کارشناسی ارشد روانشناسی کودک، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
Email: majid_saghafi@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱/۲ پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۴/۱۹

طرح مسأله

اهمیت علم در تحول اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، علمی و اخلاقی جوامع در عصر حاضر سبب شده است که مراکز پژوهشی و دانشگاهی به عنوان منابع تولید علم اصیل جایگاه ویژه ای را پیدا کنند. همچنین، این باور که «دانش علمی» موتور قدرتمند رشد اقتصادی و رفاه اجتماعی است به رسمیت شناخته شود (استفن^۱، ۲۰۱۳؛ رومر^۲، ۱۹۹۰؛ نقل از کری، لاسترا، زیرولیا^۳، ۲۰۱۵). بدین ترتیب، کشورهای مختلف سیاست‌های راهبردی برای توسعه علم تدوین کرده‌اند. موفق‌ترین کشورها در زمینه تولید علم در سطح جهانی آمریکا و انگلستان هستند که بهترین جایگاه را در کیفیت و تاثیر فعالیت های علمی به خودشان اختصاص داده اند و چین نیز در حال تجربه رشد فزاینده در تولیدات علمی است (آخوندزاده، ۲۰۱۳؛ مانروی و دایاز^۴، ۲۰۱۸). براساس تحلیل های پایگاه اطلاعاتی اسکپوس ایران در سال ۲۰۱۲ رتبه ۱۷ تولید علم در سطح جهان را به خود اختصاص داده است و در سال ۲۰۱۱ عنوان سریع‌ترین رشد علمی در سطح جهان را به دست آورده است (آخوندزاده، ۲۰۱۳). اما، آیا در ایران ما واقعاً در حال تجربه رشد علمی اصیل، بارورکننده و باکیفیت هستیم یا ما با پدیده ای به نام شبه علم دست و پنجه نرم می کنیم؟

روایت ریچارد استون از «بازار سایه»^۵ فروش مقاله _ ۴۰۰ دلار_ و پایانه نامه _ ۶۰۰ دلار_ در خیابان انقلاب تهران و مشاهده روزانه این پدیده کریه در جلوی دانشگاه تهران به عنوان نماد آموزش عالی ایران گویای اتفاقی تلخ و ناگوار و غیراخلاقی برای جامعه علمی و حکایت از وجود خطر شبه علم در ایران است (استون^۶، ۲۰۱۶). این بداخلاقی‌ها مجلس را وادار به تصویب قانون پیشگیری و مقابله با تقلب در تهیه آثار علمی کرد و پس از تأیید شورای نگهبان در سال ۱۳۹۶ این قانون اکنون لازم الاجرا است. بر اساس این قانون تهیه، عرضه، یا واگذاری آثاری از قبیل رساله، پایان نامه، مقاله، طرح پژوهشی، کتاب، گزارش، آثار مکتوب یا ضبط شده پژوهشی-علمی و یا هنری اعم از الکترونیکی و غیرالکترونیکی توسط هر شخص حقیقی یا حقوقی به قصد انتفاع و به عنوان حرفه یا شغل یا هدف ارائه کل اثر و یا بخشی از آن توسط دیگری به عنوان اثر خود جرم بوده و ارتکب و مرتکبان مشمول مجازات خواهند شد (قانون پیشگیری و مقابله با تقلب در تهیه آثار علمی، ۱۳۹۵). البته، سوءاستفاده از علم و تولید شبه علم و بداخلاقی در انجام

1. Stephan, P.
2. Romer,
3. Kiri, B., Lacetera, N., & Zirulia, L.
4. Monroy, S. E., & Diaz, H.
5. shady market
6. Richard Stone

پژوهش‌های علمی فقط مختص ایران نیست. آزمایش‌های غیراخلاقی نازی‌ها در آلمان، مطالعه هپاتیت‌های ویلاوبروک کراگمن^۱، و بعضی از پژوهش‌های غیراخلاقی در کشورهای در حال توسعه مواردی از تجارب تلخ گذشته و چالش‌های کنونی بداخلاقی در انجام پژوهش است (بین، ابویونوی، اکیوکو^۲، ۲۰۱۸). به هر حال، علمی که با چپاول حقوق دیگران یا بی‌دقتی در فرایند پژوهش یا کوتاهی در ارزیابی قراین مختلف یا نقض‌های مکرر قانون و اخلاق همراه باشد نمیتواند اطمینان‌کاربر را به خود جلب کند و در حل مسئله‌ها و آسیب‌ها ناتوان است (جوادپور، ۱۳۹۶). طبیعی است در چنین فضایی علم با حملات زیادی دسته و پنجه نرم می‌کند و حتی دانشمندان در استرالیا، آمریکا و اروپا در معرض بی‌اعتمادی قرار دارند (هاریس، ۲۰۰۵). یکی از راهکارهای کلیدی برای مقابله با سوءاستفاده از علم و مبارزه با بی‌اعتمادی کنونی توجه جدی به اخلاق پژوهش در سطح فردی و اجتماعات علمی است.

اخلاق پژوهش، قوانین اجرای پژوهش با قلمروی وسیع از مرحله تعیین مسئله تا گزارش یافته‌ها را در بر می‌گیرد. شکی نیست که انجام پژوهش اخلاقی مستلزم فراهم کردن بسترهای لازم برای آگاهی پژوهشگران از چیستی و مولفه‌های آن است. زیرا، واضح است که مشکلات اخلاقی هنگام اجرای پژوهش خود را نشان می‌دهند و تصور پروژه پژوهشی بدون مواجهه با مشکلات اخلاقی بسیار سخت است. رالفلا، علی، کاس، و هایدرا (۲۰۱۸) از آموزش اخلاق پژوهش به پژوهشگران به عنوان یکی از این بسترها نام بردند. آنها از آمار ۸۰٪ موافقین آموزش اخلاق در مصاحبه خود با پژوهشگران جامعه پژوهش سخن گفتند و به نظر موافقین آموزش اخلاق پژوهش می‌تواند به آنان کمک کند که فهم بهتری از الزامات اخلاق پژوهش به دست آورند. به هر حال، شکی وجود ندارد که رفتارهای اخلاقی از افراد، جوامع و محیط‌ها محافظت می‌کند و قابلیت‌هایی برای گسترش فضیلت‌ها و ایجاد فضای اعتماد در جهان را سبب می‌گردد (ازرائل و هی، ۲۰۰۷: ۲۰۰۷). از دیگر راهکارهای مهم مورد توجه قرار در سطح بین‌المللی تدوین نظام نامه‌های اخلاقی است. نظام‌نامه‌های متعددی در سطح بین‌الملل از قبیل کد نورنبرگ^۴، بیانیه هلسینکی^۵، گزارش بلمونت^۶، شورای بین‌المللی نظام نامه‌های علوم پزشکی^۱ برای هدایت پژوهش در جهت تعامل مناسب شرکت‌کنندگان پژوهش مطرح شده است (رالفلا،

1. Krugman's Willowbrook hepatitis study
2. Bain, L. E., Ebuenyi, I. D., Ekuwe, N. C., & Awah, P. K.
3. Israel, M., & Hay, I.
4. the Nuremberg Code
5. the Declaration of Helsinki (World)
6. the Belmont Report
1. the Council for International Organizations of Medical Sciences Guidelines (CIOMS),

علی، کاس، و هایدر^۱، (۲۰۱۸). در سطح ملی و خاص‌تر نیز تلاش‌ها صورت گرفته و در انگلستان از اواخر ۱۹۸۰ در حوزه علوم اجتماعی بعضی از انجمن‌های حرفه‌ای شروع به تدوین یا اصلاح بیانیه‌های اخلاقی برای اعضای خویش نمودند (میلر، برچ، ماتر، جوزف^۲، ۲۰۱۲: ۱۴). همچنین، در قاره آفریقا نیز بسیاری از کمیته‌های اخلاقی از سال ۲۰۰۸ شروع به فعالیت کرده‌اند (روابینهاما، گیره، و داگت^۳، ۲۰۱۰؛ نقل در رالفالا، علی، کاس، و هایدر، ۲۰۱۸).

نظام‌نامه‌های اخلاقی پژوهش‌مبنایی برای مدیریت فرایند پژوهش، رعایت قوانین اخلاقی، پاسخگویی پژوهشگران و اجتناب از استثمار آزمودنی‌ها توسط پژوهشگران تدوین شده‌اند و در آنها پیوستاری از پیش‌نیازها از قبیل ارتباط روش‌شناسی پژوهش با پرسش‌های پژوهش، رضایت آگاهانه هر آزمودنی، مراقبت ویژه از شرکت‌کنندگان آسیب‌پذیر مورد تأکید قرار می‌گیرد (سازمان بهداشت جهانی^۴، شورای سازمان‌های بین‌المللی علوم پزشکی^۵، ۲۰۰۲؛ نقل از از گری و همکاران^۶، ۲۰۱۷). این نظام‌نامه‌ها رشته‌های علمی (دیسپلین‌ها) مختلف دانشگاهی و حتی در فرهنگ‌های مختلف و موسسات دانشگاهی و پژوهشی می‌توانند متفاوت باشد، تعداد زیاد نظام‌نامه‌های اخلاق پژوهش موجود گویایی این موضوع است. برای مثال، گروهی در نیوزیلند، کانادا، استرالیا نظام‌نامه‌های موجود را مورد انتقاد قرار داده‌اند و مدعی هستند که آنها برای انجام پژوهش در باره اقلیت‌های قومی نامناسب هستند (گری و همکاران^۶، ۲۰۱۷). همچنین، شواهدی دال بر تفاوت ملاحظات اخلاقی در علوم پزشکی و علوم اجتماعی به علت تنوع و تفاوت مسائل در هر دو حوزه گزارش شده است (کریگر و هالدون^۷، ۲۰۱۰). نکته دیگر تغییر در جهت‌گیری نظام‌نامه‌های اخلاقی از گذشته تا اکنون است. گری و همکاران^۶ (۲۰۱۷) معتقدند که در گذشته نظام‌نامه‌ها توجه زیادی به رضایت آگاهانه داشته‌اند ولی اکنون تأکید ویژه‌ای بر وابستگی متقابل و اعتماد است.

در ایران نیز تلاش‌هایی برای تعیین استانداردهای اخلاقی از طریق تدوین نظام‌نامه‌های اخلاقی در جریان است. برای مثال، نظام‌نامه اخلاق حرفه‌ای سازمان نظام روانشناسی و مشاوره جمهوری اسلامی در سال ۱۳۸۶ مصوب گردید و هدف از آن تصریح حقوق مراجعان یا استفاده کنندگان از خدمات روانشناسی و مشاوره متخصصان ذکر گردید (سازمان نظام روانشناسی و

1. Ralefala, D., Ali, J., Kass, N., & Hyder, A.
2. Miller, T., Birch, M., Mauthner, M., & Jessop, J.
3. Rwabihama J-P, Girre C and Duguet A-M
4. World Health Organisation,
5. Council for International Organizations of Medical Sciences and
6. Gray, B.,
7. Creager and Haldon,

مشاوره جمهوری اسلامی، ۱۳۸۷). همچنین، در زمینه اخلاق در پژوهش، نصیری همراه (۱۳۹۶) پس از مصاحبه با صاحب‌نظران روش‌شناسی در علوم رفتاری اصول اخلاقی در فرایند پژوهش را در ۵ مولفه قرار داد: انتخاب و تبیین مسئله (تشخیص درست مساله، عدم تحریف در انتخاب مسئله، توانایی و تخصص پژوهشگر، اهمیت و ضرورت مساله)، اخلاق در جمع‌آوری داده‌ها (روش نمونه‌گیری و اعتبار آن، دقت در جمع‌آوری داده‌ها، استفاده از ابزار مناسب و استاندارد، عدم سوگیری، رعایت حریم خصوصی و رازداری، رضایت آگاهانه)، اخلاق در تحلیل و تفسیر (صحت داده‌ها، امانت‌داری و پرهیز از داده‌سازی، استفاده از روش تحلیل مناسب، پذیرش نتایج و سعه صدر)، اخلاق در تدوین و نشر نتایج (عدم تحریف گزارش، در نظر گرفتن حقوق نویسندگان، استناد به منابع علمی معتبر، امانت‌داری در استناددهی)، و توجه به ارزش‌ها و هنجارهای علمی.

علاوه بر این پژوهش‌های متعددی به تحلیل، آسیب‌شناسی پدیده اخلاق پژوهش پرداخته‌اند. برای مثال، ایمان، جلیلی، غفاری‌نسب، طیبی (۱۳۹۵) در پژوهشی کیفی با عنوان «داوری اخلاقی بر مبنای استثنایی‌سازی موقعیت: کاوشی پدیدارشناختی اخلاق پژوهش» فهم دانشجویان دکتری از اخلاق پژوهش را مورد بررسی قرار دادند، استثنایی‌سازی موقعیت مضمون کلیدی اکتشافی بین‌الذهانی این مطالعه بود که بر تفسیر مطلوب شخصی از مفاهیم و انتخاب‌گزینشی از موقعیت‌های چندگانه هنگام مواجهه با شرایط متعارض اخلاقی تأکید داشت. جمیلی کهنه‌شهریری و سدیدپور (۱۳۹۳) در واکاوی کدهای اخلاقی در تجربه‌های زیسته نخبگان علوم اجتماعی دریافتند که امانت‌داری حرفه‌ای، صداقت حرفه‌ای، و مدیریت عقلانی سه مفهوم کلیدی برای خلق مناسبات اخلاقی و اخلاق فردی عاملان پژوهشی می‌باشند. قادری، سلیمی و بلندهمتان (۱۳۹۴) در بررسی میزان آگاهی و توجه اساتید و دانشجویان نسبت به استانداردهای اخلاق در پژوهش دریافتند که اساتید نسبت به این پدیده آگاهی متوسطی دارند و دانشجویان تحصیلات تکمیلی نیز در خصوص دستورالعمل‌های اخلاقی اطلاعات ناچیزی دارند. یاری‌قلی (۱۳۹۷) نیز در پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی اخلاق پژوهش دانشگاهی: مطالعه پدیدارشناسی» با رویکرد کیفی به تحلیل دیدگاه اعضای هیئت علمی دانشگاه شهیدمدنی آذربایجان پرداختند، یافته‌ها نشان داد که بی‌اخلاقی در حین نگارش، ارزیابی و داوری، پژوهش برای ترفیع و تثبیت موقعیت شغلی، رشد نشریات بی‌کیفیت علمی، استفاده از روش‌های پژوهش زودبازده و کم‌هزینه، افت کیفیت آموزش به دلیل مشغولیت بیش از حد به پژوهش از معضلات و آسیب‌های پژوهش در دانشگاه‌ها است. وی دلایل این آسیب‌ها را ضعف اخلاق پژوهش، عدم نظارت صحیح، کمیت‌گرایی دانشگاه‌ها و بی‌توجهی به کیفیت پژوهش‌ها، ضعف در ملاک‌های جذب اعضای هیئت علمی دانسته و کاهش تأثیر کمیت مقالات در ترفیع و تبدیل وضعیت

استخدامی، برگزاری دوره‌های اخلاق پژوهش و اخلاق حرفه‌ای برای اعضای هیئت علمی، نظارت بیشتر در حوزه نگارش و چاپ مقاله، و مسئولیت‌پذیری محتوای پژوهش را به عنوان راهکارهای حل این آسیب‌ها مطرح کرده است. همان طور که ملاحظه می‌شود این مطالعات به صورت جامع به تدوین یک نظام‌نامه اخلاق پژوهش نپرداخته‌اند، در این مطالعه با باور کنشگری و تفسیر در ساخت اخلاق پژوهش (ایمان و همکاران، ۱۳۹۵)، به دنبال تدوین نظام‌نامه جامع اخلاق پژوهش خاص پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش با تکیه بر تجارب عملی چندین ساله پژوهشگران این نهاد است.

پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش به عنوان بازوی علمی وزارت آموزش و پرورش بیش از دو دهه در عرصه‌ی پژوهش‌های ملی و بین‌المللی فعال است. این جایگاه مدیون انجام پژوهش‌های مهم و اثرگذار پژوهشگران این نهاد علمی بوده است. در سال‌های اخیر به دلیل افزایش تولیدات علمی در کشور، خطر شیوع بداخلاقی‌ها در انجام پژوهش‌ها همه نهاد‌های پژوهش محور را تهدید می‌کند و پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش نیز در معرض چنین تهدیدی قرار دارد. در این مرکز پژوهشگران در تدوین، اجرا و انتشار یافته‌های پژوهش، هنگام تعامل با نهاد‌های بهره‌بردار و پیشنهاددهنده، برگزاری نشست‌های علمی-تخصصی، و انجام مسائل اداری با چالش‌های اخلاقی متعددی روبرو هستند. جنس فعالیت پژوهشگران به دلیل تعاملات متفاوت با ذینفعان متعدد آموزش و پرورش از قبیل والدین، دانش‌آموزان، مدیران واحدهای آموزشی، منتقدان سیاست‌های آموزشی، سیاستگذاران آموزشی خاص است و ضرورت پرداختن به ضوابط و استانداردهای اخلاقی مکتوب برای اتخاذ تصمیم‌گیرهای اخلاقی به شدت احساس می‌شود. از لحاظ ساختاری نیز پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش به دلیل ارتباط با بخش‌های مختلف وزارت آموزش و پرورش دارای ویژگی‌های سازمانی و فرهنگی منحصر به فردی است. در نهایت، فارغ از دو جنبه مهم یادشده، اخلاق پژوهش به بافت فرهنگی وابسته است و در بافت‌های فرهنگی مختلف پژوهشگران با ارزش‌های مختلفی - ایران کشوری چند فرهنگی است و بیشتر پژوهش‌های پژوهشگران در پژوهشگاه در استان‌های مختلف کشور صورت می‌گیرد - سر و کار دارند. از این رو، آگاهی از مقتضیات بوم‌شناختی در هنگام اجرای پژوهش در تسهیل روند پژوهش و تعامل مناسب گره‌گشاست. پژوهشکده برنامه‌ریزی درسی به عنوان یکی از بخش‌های این نهاد پژوهشی نیز در چنین شرایطی قرار دارد. اعضای هیئت علمی این پژوهشکده حسب احساس نیاز به توسعه اخلاق حرفه‌ای خود در این راستا تلاشی جمعی را آغاز نمودند که این نوشتار روایت‌کننده چنین تکاپویی است.

به نظر می‌رسد تدوین نظام‌نامه اخلاق در پژوهش بتواند در برانگیختن پژوهشگران پژوهشکده برنامه‌ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی برای تأمل در خصوص شأن و جایگاه

اخلاق پژوهش، ایجاد آگاهی در باره مسئولیت‌ها و تعهدات اخلاقی پژوهشگر در برابر شرکت‌کنندگان، همکاران و بهره‌برداران، بالا بردن اعتماد عمومی در باره پژوهش‌های صورت گرفته در این مرکز، ایجاد چشم اندازی مشترک در باره ابعاد اخلاق پژوهش بسیار مفید خواهد بود. بنابراین، با ملاحظه ارزش‌های فرهنگی، تاریخی و اجتماعی و همچنین چالش‌های اخلاقی فزاینده‌ای که پژوهشگران هنگام اجرای با آن روبرو می‌شوند، در مطالعه حاضر از رویکرد کیفی استفاده شده است. این رویکرد امکان ورود و نزدیک شدن به جهان اجتماعی افراد در باره پدیده‌ها و درک پیچیدگی‌های درون یک زمینه اجتماعی را تسهیل می‌کند (مریام، ۱۹۹۸). در مجموع، مطالعه حاضر قصد دارد با رویکردی کیفی و تکیه بر تجربیات زیسته پژوهشگران به ترسیم نظام‌نامه اخلاق در پژوهش برای پژوهشگرانه برنامه ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی و بالمآل برای پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش بپردازد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و در چارچوب رویکرد کیفی با استفاده از روش پدیدارشناسی توصیفی^۲ (ون منن^۳، ۲۰۱۶) برای پاسخ به هدف پژوهش_تدوین نظام نامه اخلاق پژوهش_انجام شده است. ابزارهای مورد استفاده در این مطالعه «مصاحبه بحث گروه کانونی» و «مصاحبه رو در رو» بوده است. در روش بحث گروهی کانونی، گروهی بر یک پدیده جمعی متمرکز می‌شوند و آن را منظرهای مختلف مورد مذاقه قرار می‌دهند (کیتزینگر^۴، ۱۹۹۴). نوع بحث گروه کانونی مورد استفاده در این مطالعه «گروه کانونی کامل» بوده است که در آن به طور میانگین در هر جلسه بین ۸ تا ۱۱ نفر شرکت می‌کردند (گرین بائوم^۵، ۱۹۹۹: ۲). همه اعضای گروه کانونی تجارب خوبی در عرصه‌ی ملی و بین‌المللی (فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های ملی و بین‌المللی)، داشتند. سن اعضای شرکت‌کننده بین ۳۴ تا ۶۰ متغیر بود؛ ۴۵٪ از شرکت‌کنندگان زن و بقیه مرد بودند؛ رشته‌های دانشگاهی اعضای متنوع (از قبیل آموزش ریاضی، فیزیک، مدیریت آموزشی، فلسفه تعلیم و تربیت، روانشناسی، مطالعات برنامه درسی، زبان‌شناسی) بود و آنها به صورت هدفمند (همه اعضای پژوهشگرانه) انتخاب شده بودند. ساعت شروع جلسات ۸ تا ۹.۳۰ صبح در نظر گرفته شد تا افراد با ذهن آرام در جلسات شرکت کنند. همچنین، حضور تمامی اعضای گروه به صورت داوطلبانه بوده است و به همه اطمینان داده شد که تمامی مسائل اخلاقی

1. Merriam, S.B

۲. روش پدیدارشناسی توصیفی به تحلیل پدیده‌ها مستقل از مفروضه‌های از قبل مشخص شده می‌پردازد و در آن پژوهشگر به دنبال درک تجربیات زیسته عمیق از آن پدیده می‌باشد (ون منن، ۲۰۱۶).

3. Van Manen, M.

4. Kitzinger

5. Greenbaum, T. L.

مرتبط با پژوهش_ محرمانگی دیدگاه‌ها و تجارب_ رعایت خواهد شد.

سازماندهی جلسات و جمع‌آوری یافته‌های مطالعه به وسیله دو «تسهیل‌گر»^۱ با نقش‌های متفاوتی صورت می‌گرفت. تسهیل‌گر نخست بر انتخاب موضوع یا پرسش و هدایت بحث‌ها توجه می‌کرد و تسهیل‌گر دوم به یادداشت‌برداری از بحث‌ها و تحلیل داده‌ها، به اشتراک‌گذاری بحث‌های هر جلسه و در صورت لزوم پرسشگری در خصوص بعضی از دیدگاه‌ها می‌پرداخت. موضوع‌ها و پرسش‌ها طی ۱۵ جلسه_ مدت زمان بحث هر جلسه متغیر بود و با توجه به ماهیت موضوع بحث بین ۱ تا ۲ ساعت_ در نوسان بود. موضوع‌های مورد بحث بر چستی اخلاق پژوهش، قلمرو اخلاق در پژوهش، حریم خصوصی، نحوه‌ی مواجهه با دستاوردهای علمی گذشتگان، سرعت علمی و اشکال آن، ضوابط اخلاقی گزارش پژوهش، مسئولیت اجتماعی پژوهشگران پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش و غیره متمرکز بود. پیش از برگزاری جلسات اعضای گروه کانونی موضوع بحث گروه کانونی از طریق شبکه مجازی_ کانال اختصاصی گروه_ به اطلاع تمامی اعضاء رسانده می‌شد. در طول برگزاری هر نشست با وجود تعیین موضوع مورد گفتگو، پرسش‌ها و موضوع‌های دیگری نیز شکل می‌گرفت به بحث گذاشته می‌شد. دیدگاه‌ها در پایان هر جلسه به سرعت ثبت می‌شد و در پایان جمع‌بندی مطالب در قالب یادداشت از طریق گروه مجازی با اعضاء به اشتراک گذاشته می‌شد، تا امکان رسیدن به اجماع حاصل و گفتگوها در خصوص نظام‌نامه تداوم داشته باشد.

در این مطالعه برای مدیریت داده‌های گردآوری شده از تحلیل تماتیک استفاده شد. تحلیل تماتیک فرایند شناسایی الگوها و مقوله‌ها (تم‌ها) در درون داده‌های کیفی است و می‌توان از آن در تحلیل بسیاری از داده‌های کیفی استفاده کرد (مگوایر و دلهانن^۲، ۲۰۱۷). بارون و کلارک^۳ (۲۰۱۳: ۸۴) معتقد به وجود دو شکل از مقوله (تم) در تحلیل تماتیک هستند که در این مطالعه به تناسب از هر دو سطح استفاده گردید. نخست، نشانه‌ای (سیمانتیک) است که ظاهر داده یا کد گویا و واضح است و می‌توان همان را به عنوان مقوله در نظر گرفت. دوم، مقوله مکنون است که پژوهشگر باید به پس‌پشت داده‌ها نگاه کند و مفروضه‌ها و ایده‌های اصلی را پیدا کند. تحلیل تماتیک داده‌های بحث گروه کانونی، در این مطالعه، بر اساس چارچوب بارون و کلارک (۲۰۱۳) طی شش مرحله صورت گرفت: (۱) در گام نخست آشنایی با داده‌ها (خواندن مداوم متن یادداشت‌ها) انجام انجام شد. (۲) در گام دوم کدهای اولیه (کاهش حجم زیاد داده‌ها و تبدیل آنها به مفاهیم انتزاعی و جامع‌تر)، استخراج گردید. (۳) در گام سوم مقوله‌ها (کدهای اولیه‌ای که

1. Moderator
2. Maguire, M., & Delahunt, B.
3. Braun, V. & Clarke, V.

دارای ارتباط معنایی نزدیکی با هم بودند در زیر یک زیرمقوله قرار گرفتند یا گاهی بعضی از کدها به عنوان زیرمقوله در نظر گرفته می‌شد، شناسایی گردید. (۴) مقوله‌ها همراه با کدهای شناسایی شده طی سه جلسه بحث گروه کانونی با حضور همه اعضاء با طرح پرسش های متعدد مورد بحث قرار گرفت. علاوه براین، از آنجایی که اخلاق در پژوهش موضوعی حساس است و امکان بیان همه تجربه‌ها در جلسه گروه کانونی فراهم نبود، چارچوب حاصل از مصاحبه‌های گروه کانونی از طریق مصاحبه رو در رو با ۶ نفر از اعضای گروه کانونی مجدد به بحث گذاشته شد و در مواردی اصلاحات جزئی در زیرمقوله‌ها و کدهای مفهومی اعمال گردید. (۵) در مرحله پنجم مقوله‌ها تعریف گردید. (۶) در نهایت نوشتن مقوله‌ها و زیرمقوله‌های مرتبط در مرحله ششم پایان یافت.

در این مطالعه تلاش گردید که «قابلیت اعتماد»^۱ یافته‌های این پژوهش با تکیه سه بعد «روش جمع‌آوری داده»، «استراتژی نمونه‌گیری»، و «انتخاب واحد تحلیل» تا حد زیادی تضمین گردد (نول، نوریس، وایت، میولس.^۲، ۲۰۱۷؛ الو و همکاران.^۳، ۲۰۱۴). در خصوص روش جمع‌آوری داده‌ها، تجربیات حرفه‌ای تسهیل‌گران پژوهش به آنها کمک می‌کرد که به صورت هدفمند به دنبال داده‌های مفید بگردند و با اطلاع رسانی پیش و بعد بحث گروه کانونی تلاش گردید که نظرات اعضای گروه کانونی به خوبی دریافت و تحلیل گردد، همچنین مصاحبه‌های رو در رو گوشه‌های دیگری از ابهام‌ها را برطرف کرد. در خصوص استراتژی نمونه‌گیری، اعضای شرکت کننده در بحث گروه کانونی همگی مطلع و تجارب پژوهشی خوبی در سطح ملی و بین‌المللی داشتند و انتخاب آنها بر اساس امکان دسترسی، علاقه و تجربیات آنها صورت گرفت و هیچ اجباری برای حضور در جلسات وجود نداشت. در خصوص واحد تحلیل نیز تسهیل‌گر دوم تلاش کرد با ذهنی باز از مفاهیم به سمت مقوله‌های انتزاعی تر گام بردارد و این سیر تولید مفهوم نیز طی فرایند پژوهش برای رسیدن به یک ذهنیت مشترک مورد بحث قرار گرفت.

نتایج

تحلیل دیدگاه جلسات بحث‌های گروهی در خصوص نظام‌نامه اخلاق در پژوهش منجر به شناسایی دو مقوله اصلی گردید: (۱) منش اخلاقی پژوهشگر شامل ۴ زیرمقوله تواضع و فروتنی، صبر و بردباری، حساسیت بین فرهنگی، مشارکت جوئی؛ (۲) اصول اخلاقی حاکم بر پژوهش شامل ۹ زیرمقوله سودمندی پژوهش، اصالت علمی، رعایت حقوق همکاران، رعایت حقوق شرکت کنندگان، اجتناب از سرقت علمی، انتشار یافته‌ها، ساده نویسی گزارش، سپاسگزاری،

1. Trustworthiness

2. Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J.

3. Elo et al.

نقدپذیری و نقادی علمی (ر.ک. جدول ۱). در ادامه به ترتیب دو مقوله اصلی و زیرمقوله‌های مرتبط تشریح شده است.

۱. منش اخلاقی پژوهشگر

بر اساس دیدگاه شرکت‌کنندگان، پژوهشگر تعلیم و تربیت فارغ از حوزه تخصصی برای انجام موفقیت‌آمیز رسالت خویش _ تولید علم اصیل _ باید به صفات و خصوصیات از قبیل تواضع و فروتنی، صبر و بردباری، حساسیت بین فرهنگی، مشارکت جوئی مجهز باشد. بخشی از این ویژگی‌ها بر ظرفیت‌های درونی و بخشی دیگر بر مهارت‌های اجتماعی متمرکز است. جدول ۱. نظام نامه اخلاق در پژوهش پژوهشگر برنامه‌ریزی درسی و نوآوری آموزشی

مقوله (ابعاد)	زیرمقوله (مولفه)	کدهای مفهومی (مصادیق اخلاقی)
منش اخلاقی پژوهشگر	۱. تواضع و فروتنی	پرهیز از خودبرتربینی، شجاعت در بیان حقایق، انعطاف پذیری، تعهد به آرمانهای انسانی،
	۲. صبر و بردباری	تحمل عقاید مخالف، شنیدن تجارب دیگران، تحمل تنش برای حل مسئله، پیگیری و صبوری در برابر فرایندهای اداری، پشتکار
	۴. حساسیت بین فرهنگی	دانش بین فرهنگی، مهارت بین فرهنگی ^۱ ، حس همدلی، پرهیز از قضاوت‌های فرهنگی، پذیرش تفاوت‌های فرهنگی، خیرخواهی فرهنگی ^۲
	۴. مشارکت جوئی	به اشتراک گذاری اطلاعات، اجتناب از فردمحوری، کاهش بیم ارزشیابی
اصول اخلاقی حاکم بر پژوهش	۱. سودمندی پژوهش	انتخاب پژوهش‌های اثرگذار، تحلیل هزینه - فایده پژوهش، زمانمندی پژوهش، پژوهش درون‌زا ^۳ ، پژوهش در راستای منافع ملی، انتخاب موضوع‌های با اولویت بالا، مسئله‌یابی در نظام آموزشی،
	۲. اصالت علمی	صدافت در انجام فعالیت علمی، اجتناب از داده‌سازی، اجتناب از پرده‌پوشی در انتشار یافته‌ها، پرهیز از گزافه‌گویی
	۳. رعایت حقوق همکاران	اجتناب از اضافه‌کردن افراد به صورت افتخاری، توجه به میزان مشارکت، مسئولیت در برابر انتشار یافته‌ها

۱. منظور از مهارت بین فرهنگی توانایی پژوهشگر در به کار گیری آگاهی، دانش و حساسیت فرهنگی هنگام کار با آگاهی‌دهندگان پژوهش

2. cultural benevolence

۳. پژوهش‌درون‌زا: پژوهشی است معطوف به مسئله‌های بومی و تولید روش‌شناسی‌های بومی برای حل آنها

اطلاع رسانی در باره هدف پژوهش، توضیح و تصریح دستاوردهای پژوهش، توضیح و تصریح خطرات احتمالی شرکت در پژوهش، رازداری، پذیرفتن حق انصراف شرکت کننده، ارائه مدارک هویتی پژوهشگر، معرفی سازمان حامی پژوهش، جلب رضایت شرکت کنندگان، اجتناب از ورود به حریم خصوصی، احترام به استقلال فردی	۴. رعایت حقوق شرکت کنندگان
پرهیز از سوء استفاده آثار دیگران، پرهیز از سرقت از خود	۵. اجتناب از سرقت علمی
انتشار یافته ها برای کمک به جامعه، انتشار برای گفتگوی علمی، اشاعه یافته ها، پرهیز از انتشار عمومی یافته های آسیب زا،	۶. انتشار یافته ها
اختصار در نوشتار، پرهیز از به کارگیری واژه های پیچیده، تصریح یافته های پژوهش، رعایت قواعد درست نویسی، ساده نویسی و زیبانویسی	۷. ساده نویسی گزارش
قدردانی از اندیشه های گذشتگان، قدردانی از افراد سهیم در تکوین پژوهش، قدردانی از حامی مالی پژوهش،	۸. سپاسگزاری
نقد معطوف به اندیشه، استفاده از واژه گان مناسب در نقد، پرهیز از توهین به شخصیت افراد، درک شأن نقادی، نقد به عنوان نظارت عمومی، نقد به عنوان مسئولیت شهروندی، پذیرش نقد، توجه مساوی به کاستی ها و قوت ها ایده ها،	۹. نقدپذیری و نقادی علمی

(الف) تواضع و فروتن

با توجه به گستره ملی پژوهش های پژوهشگرانه، پژوهشگران بالضروره با معلمان، مدیران، خانواده ها و سایر نهادهای علاقه مند به مسئله آموزش و پرورش در تعامل خواهند بود. تواضع علمی در برخورد با چنین ذینفعانی و شرکت کنندگانی نقطه شروع یک پیوند علمی برای درک پدیده پیش رو و شاید شناسایی مسئله های جدید باشد. این زیر مقوله پژوهشگران را به پرهیز از خودبرتربینی، نخوت علمی، و شجاعت در بیان اشتباهات تشویق می کند. باور گروهی از شرکت کنندگان بر این بود که تعهدی نسبت به آرمانهای بلند بشری و حقوق پژوهشگر را به صورت طبیعی به دفاع از حقیقت تلاش فزاینده برای کشف آن تشویق می کند. در خصوص یکی از کدهای مفهومی، برای مثال، عبدالله^۱، محقق تعلیم و تربیت، پرهیز از هر گونه نخوت علمی پژوهشگران پژوهشگرانه را خواستار شده است و از ضرورت نزدیکی به بدنه اجرایی سخن گفته اند:

۱. تمام اسامی ذکر شده مستعار هستند، اسامی بر اساس پیشنهاد خود شرکت کنندگان انتخاب گردید.

« پژوهشگران پژوهشکده به پرهیز از هر گونه خود برتر بینی، غرور و نخوت علمی توصیه می‌شوند. متأسفانه رابطه پژوهشگران با بدنه اجرایی نظام آموزشی (مدرسه) ضعیف است و این موضوع توانایی عقل عملی ما را عملاً فلج کرده است. بهتر است سر را از برف بیرون آوریم و ببینیم در نظام آموزشی خوب یا بد دقیقاً چه خبر است...» (مورد، ۱۰).

(ب) صبر و بردباری

انجام پژوهش به ویژه در موسسات پژوهشی نیازمند تعامل بخش‌های مختلف اداری برای تصویب پروژه و سایر فعالیت‌های اداری است و بدون تردید عبور از چنین مراحل نیازمند صبوری پژوهشگر و پیگیری مداوم خواهد بود. فراتر از این موضوع، حل مسئله‌های پژوهش نیازمند صبوری و تحمل تنش ناشی از اندیشه ورزی برای حل یک مسئله است. در نهایت، در طول فرایند تصویب هر پروژه علمی بحث‌های متعددی در شوراها، پژوهشکده و پژوهشگاه در خصوص پیشنهاد پژوهش صورت می‌گیرد، بدون تردید گوش دادن به توصیه‌های همکاران و تحمل ایده‌های نامرتبب نیازمند صبوری پژوهشگر، به ویژه تازه کاران، است. فرهنگ، متخصص تعلیم و تربیت، در این خصوص معتقد است:

«گاهی اوقات در جلسات نقد طرحنامه پژوهش در شورای پژوهشکده و همچنین شورای پژوهشگاه پیشنهادهایی برای اصلاح مطرح می‌شود که نه تنها کمکی نمی‌کند، بلکه مسیر پژوهش را عوض می‌کند. بهتر است در جلسه شوراها اعضایی که در خصوص یک موضوع اطلاعات دقیقی ندارند یا پروژه در حوزه کاری آنها قرار نمی‌گیرد از ارائه پیشنهاد اجتناب کنند و شاید مدیر جلسات در اینجا نقش مهمی داشته باشند» (مورد ۱۱).

(پ). مشارکت جوئی

پژوهشگر پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش باید روابط خود را با همکاران خویش تقویت کند و از هر گونه بداخلاقی در برخورد با همکاران اجتناب ورزد. چرا که تشکیل تیم‌های بین‌رشته‌ای برای دیدن زوایای گوناگون یکی از ضرورت‌های مهم امروزی انجام پژوهش در تعلیم و تربیت به عنوان یک حوزه بین‌رشته‌ای است. در فضای مشارکت‌جوئی است که امکان گردش اطلاعات و بالتبع توسعه افراد به وقوع می‌پیوندد. نکته دیگر، عرضه و گفتگوی منطقی با ذینفعان کلیدی به ویژه در مطالعات ارزشیابی برای کاهش هر گونه تنش است، که بدون روحیه مشارکت‌جوئی پژوهشگر به سختی می‌توان آنها را برای به اشتراک‌گذاری اطلاعات متقاعد کرد. برای مثال، پدram، پژوهشگر حوزه آموزش و پرورش، در این خصوص معتقد است که:

«تعاملات مناسب در سطح پژوهشکده وجود ندارد. حتی در سطح گروه پژوهشی تعامل وجود ندارد. من اگر به مشاوره یا یکی از اعضای گروه نیاز داشته باشم، همکاران من به راحتی اطلاعات خود را به دیگران انتقال نمی‌دهند و به قولی گردش اطلاعات صورت نمی‌گیرد»

(مورد، ۴)

(ت) حساسیت بین فرهنگی

حساسیت بین فرهنگی به معنی همسویی ذهن، قلب و رفتار عملی در احترام به تفاوتها است. بر اساس این زیرمقوله پژوهشگران به داشتن دانش کافی در باره فرهنگ شرکت کنندگان در پژوهش تشویق می‌شوند. آنها باید از تحمیل ارزش‌ها، نگرش‌ها و باورها خود بر آگاهی دهنده اجتناب کنند و هوشیار باشند که از هر گونه قضاوت فرهنگی اجتناب ورزند. پژوهشگر بهتر است تلاش کند که ظرفیت‌های انسانی و اخلاقی خرده فرهنگ‌ها را ستایش و با شرکت کنندگان این ظرفیت‌ها را به اشتراک بگذارند و از قدرت همدلی و همراهی با افراد دارای فرهنگ‌های مختلف برخوردار باشند. در خصوص مقوله حساسیت فرهنگی، برای مثال، یکی از این شرکت کنندگان که تاکنون از ۲۴ استان کشور برای انجام پژوهش بازدید کرده و با مدیران، معلمان، دانش آموزان گفتگو کرده است، می‌گوید:

«من از صمیم قلب خرده فرهنگ‌های کشورم را دوست دارم و سعی می‌کنم ظرفیت‌های آنها را بدانم. هنگام مواجهه با آنها به صورت مداوم از ظرفیت‌های آنها تمجید می‌کنم، بدون شک ظرفیت‌های زیادی در این خرده فرهنگ‌ها وجود دارد» (مورد، ۱۰).

(۲). اصول اخلاقی حاکم بر پژوهش

مقوله اصول اخلاقی حاکم بر پژوهش بر رعایت استانداردهای اخلاقی در فرایند اجرا و انتشار یافته‌ها متمرکز است و زیرمقوله‌های سودمندی پژوهش، اصالت علمی، رعایت حقوق همکاران، رعایت حقوق شرکت کنندگان، اجتناب از سرقت علمی، انتشار یافته‌ها، ساده نویسی گزارش، سپاسگزاری نقدپذیری و نقادی علمی را در بر می‌گیرد. اصول اخلاقی حاکم بر پژوهش به عنوان آینه‌ای است که واقعیت‌ها را به پژوهشگر می‌نمایاند.

(الف). سودمندی پژوهش

سودمندی پژوهش به معنی انتخاب مسئله‌های دارای اولویت مهم و بومی و تلاش فزاینده برای حل آنها با ملاحظه اصول هزینه و فایده و زمانمندی است. براین اساس، با توجه به هزینه‌های زیاد انجام پژوهش و مسائل زیاد نظام آموزش و پرورش پژوهشگران پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش موظف هستند که مطالعات خود بر روی انجام فعالیت‌های علمی ضروری متمرکز کنند که در برنامه ریزی و سیاستگذاری‌های قابلیت کاربست دارند. همچنین، اصل هزینه-فایده را در انتخاب و اجرای پژوهش‌های خود ملاحظه کنند و در نهایت بهره برداران به زمانمندی پژوهش توجه کنند، یعنی این مطالعه برای چه زمانی مناسب است. برای مثال، شأن پژوهیدن دارد یا نه؟ ژاله، با تجربه ۲۷ ساله در عرصه‌ی پژوهش و تدریس در دانشگاه از بی‌صدایی بسیاری از پژوهش‌ها به ویژه در علوم انسانی شکوه می‌کند. او معتقد است:

« در بافت موضوع های زیادی هستند که به شما چشمک می زنند. هر موضوعی اولویت ندارد و پژوهشگر باید اولویت ها را تشخیص دهد. بسیاری از یافته ها پیش پا افتاده هستند و شأن پژوهش ندارند و بعضی چیزها بدون این که پژوهشی صورت گرفته باشد را هم می توان گفت. یافته های پژوهش باید صدا داشته باشند، صدایی از جنس تحول و پیامی موثر. پیام موثر مثل پیام پیامبر است. پیامبر از چیزهایی خبر می دهد که مردم عادی نمی دانند. پیامی که روشنی می بخشد و پرده های ظلمانی را فرو می افکند» (مورد، ۵).

(ب). اصالت علمی

اصالت علمی یعنی این که پژوهشگران در فعالیت های خویش منصف باشند و باید بدانند که در برابر جامعه خویش مسئولیت علمی و حرفه ای دارند. آنها باید همواره از پرده پوشی در خصوص یافته های پژوهش، دستکاری داده ها و کم فروشی و دزدی علمی اجتناب ورزند. پرهیز از گزافه گویی یعنی مبالغه گویی در بیان یافته های پژوهش نیز مورد تأیید نیست. برای مثال، ژاله فقدان نظارت و نبود تعهد در میان برخی از پژوهشگران دانشگاهی را مورد نقد قرار می دهد. او معتقد است که:

« متأسفانه خیل عظیمی از پژوهش بر اساس داده سازی بنا شده اند و داده جمع آوری نشده است. کسانی که چنین کارهایی را انجام می دهند احساس شرم نمی کنند و وقتی که استاد دانشگاه کتاب ترجمه شده را به عنوان تألیف چاپ کرده است. دیگر چه باید گفت» (مورد، ۵).

(پ). رعایت حقوق همکاران:

زیرمقوله رعایت حقوق همکاران بر اهمیت و توجه به حقوق همکاران به عنوان یک انسان متمرکز است. براین اساس این زیرمقوله، حضوری افتخاری افراد در تیم پژوهش یا در جمع نویسندگان یافته های پژوهش به شدت نفی می شود. همچنین، ترتیب نویسندگان بر اساس میزان مشارکت آنها در کار پژوهشی صورت می گیرد و همه آنها در برابر انتشار یافته ها مسئولیت دارند. فرهنگ _ مورد ۱۱_ از وجود یک ضعف بزرگ در خصوص تیم پژوهش در ایران سخن می گوید. به زعم او:

« امروزه شاهد آنیم که در دانشگاه های ایران، رفتارهای اخلاقی نقض می شوند؛ چنان که کسانی نام خود را بر مقاله هایی می نهند که در آنها کوششی بذل نکرده اند، یعنی حق دیگران را غاصبانه از آن خود می کنند. نقض رفتارهای اخلاقی به معنای غلتیدن در ورطه ی بی اخلاقی است و در این تردیدی نیست».

(ت). رعایت حقوق شرکت کنندگان:

کسانی که در پژوهش شرکت می کنند، به عنوان یک شهروند دارای حقوق اجتماعی

هستند. بر اساس حقوق شرکت کنندگان گفتن چپستی هدف پژوهش و مخاطرات پیش روی اجرای پژوهش، معرفی هویت پژوهشگر و سازمانی که مطالعه برای آن انجام می شود و نحوه دریافت اطلاعات و حفظ اسرار و رازداری لایه نخست ورود به دریافت رضایت شرکت کننده برای شرکت در پژوهش از طرف پژوهشگر است. علاوه بر این، پژوهشگر باید بپذیرد که شرکت کننده در هر مرحله از پژوهش حق انصراف دارد. از آنجایی که شرکت کنندگان برای شرکت در پژوهش زمانی اختصاص می دهند، تعیین حق الزحمه شرکت در پژوهش بخش دیگری از حقوق او به شمار می آید. بالاخره، پژوهشگر اجازه ورود به حریم خصوصی شرکت کننده را ندارد و یا ورود به آن مشروط به اجازه پژوهشگر است. ورود نامناسب به حریم خصوصی عزت و استقلال فردی را مورد تعرض قرار خواهد داد. همچنین، در چنین فضایی شرکت کننده امکان نظارت بر افشای اطلاعات شخصی درباره خود را از دست دهند، مورد بهره کشی پژوهشگر قرار گیرند. برای مثال، م، پژوهشگر مطالعات اجتماعی تعلیم و تربیت در این خصوص معتقد است:

«در پژوهش هایی که وارد مسائل شخصی می شویم، باید خیلی مراقبت کنیم، حساسیت و بازخوردهای افراد مختلف متفاوت است، ما باید حساسیت آنها را در نظر بگیریم. ما باید روحیه و شخصیت شرکت کنندگان را درک کنیم» (مورد، ۶)

(ج). انتشار یافته ها:

انتشار دانش به نحوی مناسب و با سرعتی قابل قبول بدون تردید نقش بسیار مهمی در کاربست یافته ها و رفع مشکلاتی که پژوهش برای آنها انجام شده، خواهد داشت. از دیدگاه شرکت کنندگان در این پژوهش انتشار آثار برای کمک به جامعه علمی، ایجاد گفتگوی علمی و استفاده از صور مختلف از جمله سخنرانی برای رساندن صدا و پیام پژوهش بسیار مهم است. همچنین، توجه به پیامدهای انتشار یافته ها، به ویژه اگر باعث سوءاستفاده از یافته ها گردد، مذمت شده است. فرهنگ، متخصص تعلیم و تربیت، عدم انتشار یافته ها را مساوی با از بین دستاوردهای پژوهش می داند. به زعم او:

« به هر حال کسی که به کار علمی می پردازد برای این که اندیشه های او از بین نرود (*perish*) باید اقدام به نشر تلاش های علمی خود نماید؟ (*publish*)، او نباید رسالت اجتماعی خود را نیز فراموش کند و به اشکال مختلف (ویدئو، سخنرانی در کنفرانس، آموزش) به گسترش علم در جامعه کمک کند» (مورد، ۱۱)

(چ). اجتناب از سرقت علمی:

سرقت علمی یعنی استفاده از کلمات و آثار یا ایده های دیگران بدون اشاره به نام آنها است. سرقت علمی دارای اشکال مختلفی است: وقتی که شخصی متن اصلی یک اثر را ندیده ولی به آن ارجاع دهد؛ اگر شخصی واژه های کلیدی متنی را انتخاب و به زبان خودش تفسیر

کنید، و به آن متن ارجاع ندهد؛ اگر نویسنده ای مقاله یا کتابی را چاپ کرده است و دو باره در اثرهای جدید خود بدون ذکر نقل قول به خودش عیناً همان مطالب را تکرار می کند. در این مقوله استفاده از اندیشه های دیگران براساس قوانین علمی به وسیله شرکت کنندگان توصیه و سوء استفاده از اندیشه ها و آراء دیگران مورد نکوهش قرار گرفت. مریم، از فقدان آگاهی در باره سرقت علمی به عنوان یکی از دلایل مرتکب شدن این عمل در آغاز دوره پژوهشگری خویش نام می برد.

« من بیش از هشت سال است که کار پژوهشی انجام می دهم، در سال های آغازین خیلی آگاهی در باره سرقت علمی نداشتم و حتی استادهاى ما چیزی در این باره نمی گفتند (شاید خودشان هم آگاهی کاملی نداشتند)، در نقل قول ها الان که مفهوم سرقت علمی را متوجه شدم، اشتباهاتی داشته ام ولی واقعاً غیر عمد و از روی ناآگاهی بوده است» (مورد، ۵)

(ح). ساده نویسی گزارش

ساده نویسی به معنای بیان پیام پژوهش به زبانی مشترک و قابل فهم است. پژوهشگر پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش به ساده نویسی و پرهیز از کاربست واژه های سخت، نامأنوس و پیچیده در نوشتن تشویق می شود و ساده نویسی و ساده گویی را در نوشتن و ارائه متن در نظر می گیرد. او اختصار را رعایت می کند و در گزارش تحقیق با خواننده ارتباط مناسب برقرار کند. او به قدرت متن برای آموزش و تغییر اذهان و رفتارها باور دارد و تلاش می کند از طریق درست نویسی، و زیبانویسی از این ابزار به بهترین شکل ممکن بهره گیرد. برای مثال، مریم که تجارب خوبی از تعامل و گفتگو با معلمان دارد، می گوید:

«خیلی از نوشته های ما آنقدر پیچیده و ناموزن نوشته شده اند که درک آنها حتی برای خود پژوهشگران هم مشکل است. ما باید متن هایی تولید کنیم که برای معلمان قابل درک باشد، ما به متن هایی ساده و روایتی نیاز داریم...»

(خ). سپاسگزاری

تجزیه و تحلیل از دستاوردهایی اندیشه ورزان جامعه علمی که تنش تلاش برای فهمیدن را تحمل کرده اند و نقل و نقد اندیشه های آنان تلاشی اخلاقی برای پاسداشت تلاش ها و اندیشه های آنان است. بی توجهی به آثار آنان می تواند نشانی از قدرشناسی به شمار آید. از طرفی دیگر، در تکمیل هر فعالیت علمی ممکن است در اشکال مختلف (از قبیل: مساعدهای فنی، دادن نقدهای ارزنده، تسهیل اجرای پژوهش، حمایت مالی برای اجرای پژوهش)، افراد یا گروهها یا سازمان مختلفی نقش داشته باشند. برای مثال، فرهنگ، از بی توجهی به آراء اثرگذار دیگران به عنوان یک ردیلت یاد می کند، او می گوید:

«ما همواره باید روح علمی خود را از ردیلتها بزداييم و به خود بگوئيم اندیشه های امروز

من حاصل سکوهایی است که دیگران در زیرپای من قرار داده اند تا دورتر بنیم و اخلاقی است که من همواره قدردان گذشتگان و تسهیل گر فهم آیندگان باشم» (مورد، ۱۱).

(د). نقدپذیری و نقادی علمی

ذهن نقاد و اندیشیدن نقادانه پدیده ای است که اگر در جامعه رشد نکند، ما شاهد دانش سطحی خواهیم بود. بر اساس دیدگاه شرکت کنندگان، از پژوهشگران انتظار می‌رود که نقد اندیشه را نه شخصیت فرد را سرلوحه کار خود قرار دهد. برای او، این که صاحب اثر چه مرام فکری و فلسفه ای دارد و منتقد چه تفکری است در نقد آثار هیچ جایگاهی نباید داشته باشد. او از واژه‌گانی که حامل پیام توهین به شخصیت صاحبان اثر است، اجتناب می‌کند. در نقد آثار هم به نقاط قوت و ضعف توجه می‌کند و برای ضعف‌ها راه حل هم ارائه می‌کند. همچنین، جایگاه نظارتی نقد و پذیرفتن آن به عنوان یک مسئولیت شهروندی همواره مورد توجه است. در این خصوص، ژاله، که تجربیات زیادی هم در نقادی و هم در نقد شدن دارد، عقیده دارد:

« در بحث نقد هم نقادها و هم کسانی که مورد نقد قرار می‌گیرند، مشکل دارند. افراد به راحتی از نقد شدن شانه خالی می‌کنند ... نقد نباید نوازشگرایانه باشد بلکه باید گزنده و اثرگذار باشد. نقد نوعی نظارت عمومی و در خدمت منافع عمومی و نوعی مسئولیت شهروندی می‌باشد. شأن نقاد کمتر از شأن پژوهشگر نیست. او باید تکلیف خود را خودش در باره این که چه تعهدی نسبت به بیان شدن حقایق دارد را روشن کند. اگر واقعا متعهد است او باید صریح و با روشی که آسیب به شخصیت فرد وارد نشود، به نقد اثر بپردازد» (مورد، ۴).

نتیجه گیری

مطالعه حاضر با هدف تدوین نظام نامه اخلاق پژوهش پژوهشکده برنامه ریزی درس و نوآوری آموزشی انجام شده است. تحلیل یافته‌های این مطالعه منجر به شناسایی دو مقوله کلی منش اخلاقی پژوهشگر و اصول اخلاقی حاکم بر پژوهش گردید. منش اخلاقی پژوهشگر به معنای این است که خود پژوهشگر فارغ از اتفاقاتی که در اجرای پژوهش پیش خواهد آمد، باید دارای چه باورها و توانایی‌ها و نگرش‌هایی باشد تا از آمادگی مناسب برای ورود به صحنه انجام پژوهش برخوردار باشد. بر اساس دیدگاه شرکت‌کنندگان تواضع و فروتنی، صبر و بردباری، حساسیت بین‌فرهنگی، و مشارکت‌جوئی از جمله خصوصیات کلی است که پژوهشگر تعلیم و تربیت باید به آنها مجهز باشد. تواضع و فروتنی بیانگر دور انداختن هر گونه غرور و خودبرتربینی و انعطاف‌پذیری و پذیرش دیگری است. پژوهشگر متواضع برای همگان احترام قائل است و از بالا به پایین به انسان‌ها نگاه نمی‌کند. او متعهد به آرمانهای بلند انسانی و اخلاقی است و تلاش دارد از آنچه کشف می‌کند در این راستا استفاده کند. او همواره آماده فهمیدن و درک پدیده‌ها است و در مسیر کشف حقیقت هر گاه دچار اشتباهی شود با شجاعت مسیر خود را عوض می‌کند و به بیان اشتباه خویش اعتراف می‌کند. همسو با این یافته، ییگار و بائر-وو^۱ (۲۰۰۳) تجهیز پژوهشگر به «تواضع فرهنگی»^۲ را ابزاری برای ساختن اعتماد و روابط محترمانه نام می‌برد که ورود به جهان اجتماعی شرکت‌کنندگان را تسهیل می‌کند.

صبر و بردباری صفتی دیگری از منش پژوهشگر حوزه تعلیم و تربیت است. در این زیرمقوله تحمل کردن و گذشت کردن، استقامت و تلاش خستگی‌ناپذیر بسیار پررنگ است. صبوری پژوهشگر ابعاد مختلفی دارد، به این معنی که پیدا کردن پاسخ به پرسش‌های پژوهش به صورت نظام‌مند نیازمند تحمل تنش است. دوم، در طول اصلاح و تصویب پروژه در پژوهشگاه شوراهای مختلفی تشکیل می‌شود و افراد مختلفی مرتبط و غیرمرتبط به نقد یا ارائه توصیه‌هایی می‌پردازند، در اینجا نیز صبوری و چگونگی مواجهه شدن با پیشنهادهای مرتبط و نامرتبط بسیار مهم است. سوم، فرایندهای اداری تصویب یک پروژه ممکن است وقت‌گیر باشند و در اینجا نیز شکیبایی پژوهشگر مهم است. لاوراک و براوان^۳ (۲۰۰۳) تحمل ابهام، صبوری، گشادگی، و ظرفیت یادگیری ضمنی از مهارت‌ها برای موفقیت پژوهشگر برای انجام یک پژوهش را ضروری می‌دانند که به نوعی همسو با دیدگاه شرکت‌کنندگان ایرانی است. حساسیت بین‌فرهنگی

1. Yeager, K. A., & Bauer-Wu, S.

2. Cultural humility

3. Laverack and Brown 2003

چهارمین خصوصیت یک پژوهشگر در حوزه تعلیم و تربیت است که مستلزم تمایل درونی برای غور در خرده فرهنگ‌ها و گاهی نگاه از لنز خرده فرهنگ‌ها به شرکت کنندگان و آنچه آنها می‌اندیشند به شمار می‌آید. بنابراین، ضرورت دارد که پژوهشگر برای فهم فرهنگ‌ها گشوده باشد و ذهن او از هر گونه پیشداوری فرهنگی خالی باشد. پژوهشگر تعلیم و تربیت نه تنها تلاش می‌کند که خرده فرهنگ‌ها را خوب درک کند، بلکه با افراد متناسب با خرده فرهنگ‌هایشان ارتباط برقرار می‌کند و از ظرفیت‌های آنها سخن می‌گوید. برای او در دل فرهنگ‌ها گنج عظیمی نهفته است و او برای ورود و غور در آن گنجینه بی‌تابی می‌کند. توجه به مجهز بودن پژوهشگران به درک بین فرهنگی در پژوهش لینینگر^۱ (۱۹۹۵؛ نقل در پاپادوپولوس و لیز^۲، ۲۰۰۲) نیز مطرح گردید. او معتقد بود که فقدان آگاهی فرهنگی، پژوهشگران را به سمت تحمیل باورها، ارزش‌ها، و الگوهای رفتاری خویش سوق می‌دهد.

مقوله اصول اخلاقی حاکم بر اجرای پژوهش ناظر به حضور پژوهشگر در صحنه عمل، تحلیل داده‌ها و گزارش پژوهشگر از پدیده مورد مطالعه است. اصول حاکم بر پژوهش زیرمقوله‌های سودمندی پژوهش، اصالت علمی، رعایت حقوق همکاران، رعایت حقوق شرکت کنندگان، اجتناب از سرقت علمی، انتشار یافته‌ها، ساده نویسی گزارش، سپاسگزاری، و نقدپذیری و نقادی علمی را در برمی‌گیرد. سودمندی پژوهش و پژوهش سودمند معطوف به ملاحظه اولویت‌ها و این که بافت از پژوهشگر چه می‌خواهد، متمرکز است. پژوهشی که نتواند به مسئله‌ای پاسخ بگوید، منجر به مسئله‌سازی نشود، فراتر از باورهای موجود حرکت نکند و باورها و اندیشه‌های موجود را با تعارض روبرو نکند، و صدای رسایی برای تغییر و اصلاح و تقویت پدیده مورد مطالعه نداشته باشد، انجام ندادن آن بر دادن آن اولی‌تر است. به هر حال اگر چه تحلیل دقیق یک پژوهش مهم و اثرگذار به دلیل موقعیت‌ها و دیدگاه‌های متفاوت کاری بسیار سخت است، ولی پژوهشگر تعلیم تربیت همواره به داشتن نگاه محلی و ملی و پیدا کردن بهترین جواب برای مسئله‌ها متعهد است. توجه به موضوع‌هایی از قبیل پرداختن به موضوع‌های محلی به جای پرداختن به علایق شخصی پژوهشگر با موضوع‌های طبقات سلطه‌گر و بهره‌روی هزینه‌هایی که برای پیشبرد علم صرف می‌شود در پژوهش‌های مختلف (فرره و مور^۳، ۲۰۱۶؛ کونکانن^۴، ۲۰۱۰) همسو با این یافته نیز در جوامع دیگر مطرح شده است. زیر مقوله اصالت علمی به عنوان یک اصل اخلاقی پذیرفته شده در سطح جهانی مطرح است (ر.ک. بوش و

1. Leininger
2. Papadopoulos, I., & Lees, S.
3. Forero, D. A., & Moore, J. H.
4. Kuokkanen, R.

بیگین^۱، ۲۰۱۴؛ کاتوچ، ۲۰۱۳)، هر چند مفاهیمی که در زیر آن قرار می‌گیرند در بافتارهای مختلف تفاوت‌هایی دارند و بافتار ایران نیز تا حدودی متفاوت بوده است. در این مطالعه نیز این مفهوم اعتمادساز و همسو با حقیقت علم نیز بارها به وسیله شرکت‌کنندگان مطرح گردید. اصالت علمی همان شفافیت یافته‌ها است و بیانگر نوعی تعهد درونی بالا به استانداردهای جهانی در اجرای پژوهش است. در لوای اصالت علمی هرگز پژوهشگر تعلیم و تربیت به داده‌سازی و دستکاری عامدانه دست نخواهد زد، برای او معرفت ارزشی دارد که حاضر نیست آن را با هر چیزی مبادله کند. در اصالت علمی سوءاستفاده و نگاه ابزاری به علم به شدت منکوب می‌شود و تلاش فزاینده برای کشف حقیقت با هر زحمتی وظیفه پژوهشگر به شمار می‌آید.

زیرمقوله رعایت حقوق همکاران از دیگر موضوع‌های کشف شده در این مطالعه بوده است. رعایت حقوق همکاران نخست بر تعهد مجری پژوهش و همکاران به مدیریت فرایند پژوهش از لحظه تدوین تا انتشار یافته‌ها در قالب‌های مختلف تأکید دارد. به این معنی که پژوهشگران با زیست همکارانه خویش برای انجام یک پژوهش باکیفیت متعهد باشند و از قدرت فکری لازم برای تبیین‌های یافته‌های پژوهش برخوردار و برای رسیدن به آن تلاش کنند. همچنین، باید به خاطر داشت که در انتشار یافته‌ها، تلاشی که هر کدام اعضای تیم پژوهش در تحلیل، اصلاح و ویراستاری یک اثر داشته‌اند، مبنای ترتیب اسامی شرکت‌کنندگان قرار گیرد. از طرفی دیگر، مجری پژوهش از پذیرفتن حضور افتخاری افراد در پژوهش باید به شدت اجتناب ورزد و به یاد داشته باشد که ارزش یک پژوهش در صدای رسایی است که با خود حمل می‌کند نه در اسامی افتخاری است که در پژوهش هیچ نقشی نداشته‌اند. همسو با این یافته در سطح بین‌الملل تیم نویسندگان نیز یکی از کدهای اخلاق پژوهش مطرح است و در این اصل اخلاقی پژوهش بر این نکته تأکید شده که تنها کسانی به عنوان اعضای تیم پژوهش در نظر گرفته شوند، که در انجام کار علمی نقش داشته باشند (رابرتس^۲، ۲۰۱۷). علاوه بر رعایت حقوق همکاران، ملاحظه حقوق شرکت‌کنندگان نیز باید در ابعاد مختلفی صورت گیرد. شرکت‌کنندگان از آنجایی که در یک پژوهش نقش شهروندی علم را بازی می‌کند بر پژوهشگران تکلیف است که آنچه به دنبال کشف آن هستند صادقانه با آنان به اشتراک بگذارند، به آنها بگویند که چه کسی هستند و از طرفی چه کسی یا نهادی به دنبال جمع‌آوری اطلاعات هستند؛ مخاطرات احتمالی شرکت در پژوهش با وضوح تمام به شرکت‌کننده انتقال دهد و تمام تلاش خود را برای پیشگیری از ایجاد هر مشکلی انجام دهد؛ پژوهشگر به یاد داشته باشد که حضور شرکت‌کنندگان در یک پژوهش نهایت لطف آنها است و آنها در هر لحظه‌ای که دوست داشته باشند، می‌توانند محیط پژوهش را

1. Busch, P., & Bilgin, A.

2. Roberts, L. W.

ترک کند و یک پژوهشگر اخلاقی باید با روی باز این موضوع را بپذیرد. علاوه بر این، از پژوهشگر انتظار می‌رود که حریم خصوصی و حساسیت شرکت‌کنندگان را به خوبی تشخیص دهد و بدون اجازه آنها هرگز به فضای شخصی عامدانه نفوذ نکند و به استقلال و عزت نفس شرکت‌کننده احترام بگذارد. در سطح بین‌المللی نیز توجه رضایت آگاهانه، رازداری، احترام به حریم خصوصی، پرهیز از فریب شرکت‌کنندگان، و مواظبت از شرکت‌کنندگان در موقعیت‌های غیرقابل پیش‌بینی مورد تأکید قرار گرفته است (گودوین، پوپ، مورت، اسمیت^۱، ۲۰۰۳؛ کارتر^۲، ۲۰۰۲).

اجتناب از سرقت علمی به عنوان یک اصل اخلاقی یکی دیگر از مقوله‌های کشف‌شده در این پژوهش بوده است. بر اساس استانداردهای اخلاقی هر گونه سوءاستفاده از اندیشه‌های دیگران در جهت منافع شخصی بدون رضایت صاحبان فعلی اثر نامناسب و پذیرفتنی نیست. سرقت علمی منحرف‌کننده مسیر انجام درست یک پژوهش است و چنانچه پژوهشگران فارغ از هر گونه نظارتی آن را تمرین کنند و به بخشی از هویت پژوهشی تبدیل کنند، می‌توان به تولیدات فکری اعتماد بیشتری داشت. سرقت از خود نیز موضوعی بود که به دلیل شیوع وسیع آن در پیام‌های مختلف شرکت‌کنندگان در این پژوهش تکرار گردید. به این معنی به صورت ایده‌های خود بدون هر گونه تغییر یا ارجاع به خویش در اثری جدید مجدد تکرار می‌کند. همسو با این یافته سرقت علمی از اندیشه‌های دیگران و خود به صورت گسترده در سطح بین‌المللی مطرح است و نگرانی‌ها در سال‌های اخیر منجر به طراحی نرم‌افزاری برای پیدا کردن هر گونه تخلف در دزدی آثار دیگران شده است (ر.ک. رنسیک^۳، ۲۰۱۱؛ مارتین^۴، ۲۰۱۳).

انتشار یافته‌ها زیرمقوله دیگری از نظام‌نامه اخلاق پژوهش است که بر اساس مفاهیم ذکر شده در گفتگوهای شرکت‌کنندگان جایگاه بارزی در ایجاد تغییرات مناسب و کمک به تحول در جامعه عهده دار است. شاید بتوان گفت که انتشار یافته‌های علمی اصیل از حقوق شهروندان هر جامعه است که می‌تواند برای آنها در دنیای فناوری اطلاعات که حجم انبوهی از اطلاعات به صورت روزانه در جلوی آنها قرار می‌گیرد، در تشخیص مطلوب از نامطلوب اثرگذار است. اشاعه یافته‌های علمی، همچنین، ابزاری قوی برای گفتگوهای علمی در سطح حداقلی و گفتمان‌سازی در سطح حداکثری برای ایجاد تغییرات به شمار می‌آید. البته، پژوهشگر حوزه تعلیم و تربیت باید با نکته‌سنجی دقیق مواظب باشد که انتشار یافته‌ها برای هر یک از شرکت‌کنندگان، یا خرده

1. Goodwin, D., Pope, C., Mort, M., & Smith, A.
2. Carter, S.
3. Resnik, D. B.
4. Martin, B. R.

فرهنگ آسیبی ایجاد نکند. در مطالعات متعددی نیز توزیع و انتشار یافته‌های پژوهش به عنوان یکی از وظایف پژوهشگران نام برده شده است که باعث ارزیابی علمی پژوهش و استفاده از دستاوردهای علمی در سطح جامعه خواهد شد (پروژه رسپکت^۱، ۲۰۱۸).

ساده‌نویسی گزارش بخش دیگری از اصول حاکم برای اجرای پژوهش است. از آنجایی که متن زبان تعامل بین نویسنده و خواننده است و رسالت آن توسعه آگاهی برای تصمیم‌گیری بهتر است، پژوهشگر تعلیم و تربیت باید از هر گونه ممتنع‌نویسی پرهیز کند و قواعد رایج درست‌نویسی و زیبانویسی را رعایت کند. او باید به متن به عنوان صدای یافته‌ها نگاه کند و همیشه در هنگام تدوین آثار به این فکر کند که چگونه می‌توانم بدون این که هیچ بخشی از یافته‌های پژوهش از بین برود، ارتباط کارآمدتر و مناسب‌تری با ذینفعان برقرار کند. پژوهشگر باید به نوشتن به چشم یک هنر بنگرد و به قدرت روایت کردن پدیده‌های به صورت ساده و روان باور داشته باشد. همسو با این یافته، تامپسون^۲ (۲۰۰۱) معتقد است که بین متن و موقعیت‌ها ارتباط بسیار پیچیده‌ای وجود دارد و موقعیت‌های مختلف متن‌های مختلف را طلب می‌کند. سپاسگزاری بخش دیگری از وظایف اخلاقی پژوهشگر تعلیم و تربیت است. سپاسگزاری نوعی قدردانی عملی از ایده‌های صاحبان اندیشه و اثرگذاران در حوزه مورد مطالعه پژوهشگر است و باید بدانند که بخشی از پژوهش مرهون تلاش‌ها و گنجینه‌های معرفتی برجای مانده از آنها است. سپاسگزاری در هر شکلی از متن_ کتاب، مقاله، یادداشت، پروژه، آزمایشگاه_ امروزه امری پذیرفته شده است و به بخشی از فرهنگ آکادمیک تبدیل شده است و در این مطالعه نیز بر لزوم نام‌بردن از نام کسانی که به صورت غیررسمی در انجام پژوهش مساعدت کردند، یاد شده است. همسو با این یافته، مک‌کین^۳ (۱۹۹۱) در مطالعه ۲۴۱ پژوهش منتشر شده دریافته‌اند که پژوهشگر به دلیل دسترسی به اطلاعات مرتبط با پژوهش، دسترسی به اسناد علمی منتشر نشده، اجتماع تعاملی همتایان، مساعدت‌های فنی، و آماده‌سازی نسخه اولیه کار علمی خود از دیگران تقدیر کرده‌اند. این موارد هم‌گواهی بر ماهیت و سلوک اجتماعی پژوهش است و هم بیان‌گویایی از لزوم پرداختن و اشاره به این موضوع در آثار علمی است. علاوه بر سپاسگزاری که بیشتر جنبه تحسین دارد، نقدپذیری و نقادی علمی (زیرمقوله دیگر نظام‌نامه اخلاق پژوهش) مفهوم دیگری است که می‌تواند بخش دیگری از اهمیت نیاز به عقلانیت جمعی را روشن کند. نقد نوعی نظارت عمومی خردمندانه برای پرهیز از انحراف و رسیدن به درکی بین‌الذهانی از پدیده‌ها و مسیر سبزی برای توانمندسازی پژوهشگران و ذینفعان پژوهش است. یافته‌های این

1. RESSPECT Project
2. Thompson, G.
3. McCain, K. H.

مطالعه حاکی از این است که نقد در محافل علمی ما بیشتر بر نقاط ضعف متمرکز است و نقاط قوت آثار علمی یا انکار می‌شود یا مورد بی‌توجهی قرار می‌گیرد. همچنین، در کنار بیان ضعف‌ها به ندرت شاهد ارائه راه‌حل هستیم. به طور کلی، در نقد یک ایده و اثر علمی باید توجه داشت که تنها اندیشه‌ها را مورد بررسی قرار دهیم و به هیچ روی به حریم شخصی و شخصیت صاحبان ایده تعرض نشود. همسو با این یافته، درودی (۱۳۹۳) از نقد به عنوان سازوکاری برای اصلاح و بهبود کیفیت آثار و اندیشه‌ها، شناخت مناسب و سودمند اطلاعات می‌داند. وی از نقدسازنده به عنوان یک نیاز اساسی در محافل علمی نام می‌برد و معتقد است که نقد سازنده به معنی اشتباه شمردن نیست و در آن ناقد به دنبال ارائه پیشنهادهایی برای بهبود است، وی نقد مخرب که در آن هدف نابود کردن و از بین بردن طرف مقابل و بی‌اعتبار کردن و بی‌ارزش نشان دادن اندیشه صاحب اثر است را مورد مذمت قرار می‌دهد.

در مجموع، نظام نامه اخلاق پژوهش روایتی از دغدغه‌های پژوهشگران یک موسسه پژوهشی است که بخشی از آن ریشه در سه دهه‌ای تجربیات پژوهشی زیسته آنها دارد و بخشی دیگر حاصل تعامل با دستاوردهای جهانی در عرصه اخلاق پژوهی در حوزه پژوهش علوم انسانی می‌باشد. این نظام‌نامه مدعی ترسیم روایتی کامل از اخلاق پژوهش نیست ولی در آن تلاش شده است که به زبانی ساده به ترسیم ابعاد، مولفه‌ها و مصادیق قلمرو اخلاق پژوهش در یک موسسه پژوهشی بپردازد. به نظر می‌رسد این نظام‌نامه بتواند به عنوان مبنایی برای کمک به تصمیم‌گیری اخلاقی در موقعیت‌های چالش‌زا مورد استفاده قرار بگیرد. علاوه بر این، این نظام نامه از ظرفیت خوبی برای آموزش اخلاق پژوهش به پژوهشگران و دانشجویان حوزه تعلیم و تربیت برخوردار است. موضوعی که به نظر می‌رسد جای آن در فضای موسسات آموزش عالی و پژوهشی کشور خالی است و خلاء آموزش‌های کارآمد ممکن است یکی از دلایل بداخلاقی‌های کنونی در عرصه پژوهش در ایران باشد. مطالعه حاضر تنها گام اولیه‌ای برای بیان چارچوب یک نظام‌نامه اخلاقی در فضای پژوهش‌های تربیتی است و نیاز است که بتوان با تأملات بیشتر قلمروی آن را برای دربرگرفتن تحولات نوین در حوزه پژوهش‌های وب محور و جایگاه خود موسسات پژوهشی در اخلاق پژوهش گسترش داد. به هر حال، این نظام نامه بیش از آنچه ابزاری برای کنترل فعالیت پژوهشی یک پژوهشگر باشد، برای بالا بردن حساسیت پژوهشگران تعلیم و تربیت در خصوص انتظارات از آنها و چگونگی برخورد با مسئله‌ها هنگام اجرای یک پژوهش تربیتی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

فهرست منابع

۱. اترک، حسین. (۱۳۹۶). چيستی علم‌ریایی در اخلاق پژوهش، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۲ (۳)، ۱۹-۹.
۲. ایمان، محمدتقی، جلیلی، روح‌الله، غفاری نسب، اسفندیار، طبیعی، منصور (۱۳۹۵) داوری اخلاقی بر مبنای استثنایی‌سازی موقعیت: کاوشی پدیدارشناختی اخلاق پژوهش، پژوهش‌های اخلاقی، ۷ (۱)، ۳۷-۱۹.
۳. درودی، فریبرز (۱۳۹۳). درآمدی بر انواع نقد و کارکردهای آن، مجله نقد کتاب و اطلاع‌رسانی و ارتباطات، ۳ (۴)، ۲۳۴-۲۲۱.
۴. جمیلی کهنه‌شهریری، فاطمه، سدیدپور، سمانه (۱۲۹۳) کدهای اخلاق پژوهش در تجربه‌های زیسته نخبگان علوم اجتماعی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۹ (۴)، ۱۲-۱.
۵. جوادپور غلامحسین. (۱۳۹۶) تعیین معرفتی و مبانی نظری «بایسته‌های اخلاقی دانشوری» (اخلاق علم)، پژوهش‌نامه اخلاق، ۱۳۹۶؛ ۱۰ (۳۷): ۸۵-۱۰۶.
۶. حسینیان، سیمین. (۱۳۸۶) بررسی و مقایسه نظام‌نامه‌های اخلاقی مشاوره در کشورهای مختلف، فصلنامه تازه‌های و پژوهش‌های مشاوره، ۴ (۱۳)، ۳۴-۹.
۷. سازمان نظام روانشناسی و مشاوره جمهوری اسلامی (۱۳۸۷) نظام‌نامه اخلاقی، تازه‌های روان‌درمانی، ۵۰ (۴۹)، ۱۴۸-۱۳۷.
۸. قادری، مصطفی؛ سلیمی، مریم؛ و بلندهمتان، کیوان (۱۳۹۴). آگاهی و توجه اساتید و دانشجویان نسبت به استانداردهای اخلاق در پژوهش، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۰ (۴)، ۹۷-۸۵.
۹. نصیری همراه، عاطفه. (۱۳۹۶). اخلاق در پژوهش‌های علوم رفتاری: دیدگاه صاحب‌نظران روش‌شناسی، مجله اخلاق پزشکی، ۱۱ (۴۱)، ۳۶-۲۵.
۱۰. ویژه، محمدرضا، رضائی، آزاد. (۱۳۹۷). استانداردهای اخلاقی و رفتاری: خوانش حقوقی و آثار اجتماعی آن‌ها، پژوهش‌های اخلاقی، ۹ (۱)، ۲۶۸-۲۴۳.
۱۱. یاری قلی، بهبود. (۱۳۹۷) آسیب‌شناسی اخلاق پژوهش دانشگاهی: مطالعه پدیدارشناسی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۳ (۱)، ۱۳۴-۱۲۷.
12. Akhondzadeh S. Iranian science shows world's fastest growth: ranks 17th in science production in 2012. *Avicenna J Med Biotechnol* 2013;5(3):139.
13. Bain, L. E., Ebuenyi, I. D., & Ekukwe, N. C. (2018). Rethinking research ethics committees in low- and medium-income countries. <http://doi.org/10.1177/1747016117692026>
14. BERA (British Educational Research Association) (2018). Ethical guidelines for educational research. *London: British Education Research Association*. <https://www.bera.ac.uk/researchers->

resources/publications/ethical-guidelines-for-educational-research-2018.

15. Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.
16. Burrows, D., & Kendall, S. (1997). Focus groups: What are they and how can they be used in nursing and health care research? *Social Sciences in Health*, 3, 244–253.
17. Busch, P., & Bilgin, A. (2014). Student and staff understanding and reaction: Academic integrity in an Australian university. *Journal of Academic Ethics*, 12(3), 227-243.
18. Carter, S. (2002). *How much subjectivity is needed to understand our lives objectively?* *Qualitative Health Research*, 12, 1184-1201.
19. Cornwall, A., & Jewkes, R. (1995). What is participatory research? *Social Science and Medicine*, 14, 1667–1676.
20. Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London, UK: Sage Publications Inc.
21. Clarke, V. & Braun, V. (2013) Teaching thematic analysis: Overcoming challenges and developing strategies for effective learning. *The Psychologist*, 26(2), 120-123.
22. Cornwall, A., & Jewkes, R. (1995). What is participatory research? *Social Science and Medicine*, 14, 1667–1676
23. Creager A and Haldon J (2010) Responsible conduct of research workshop, 14–15 June. Available at: www.princeton.edu/gradschool/about/docs/academics/HIS-HOS_503_RCR_syllabus_Final.pdf (accessed 1 April 2015).
24. Elo, S., Kääriäinen, M., Kanste, O., Pölkki, T., Utriainen, K., & Kyngäs, H. (2014). Qualitative content analysis: A focus on trustworthiness. *SAGE open*, 4(1), 2158244014522633.
25. Forero, D. A., & Moore, J. H. (2016). Considerations for higher efficiency and productivity in research activities.
26. Giraud, C., Cioffo, G. D., & Chaves, C. R. (2018). Navigating research ethics in the absence of an ethics review board: The importance of space for sharing. <http://doi.org/10.1177/1747016117750081>
27. Goodwin, D., Pope, C., Mort, M., & Smith, A. (2003). Ethics and ethnography: An experiential account. *Qualitative Health Research*, 13, 567-577.
28. Gray, B., Hilder, J., Macdonald, L., Tester, R., Dowell, A., & Stubbe, M. (2017). Are research ethics guidelines culturally competent?. *Research Ethics*, 13(1), 23-41.

29. Greenbaum, T. L. (1998). *The handbook for focus group research*. Sage.
30. Israel, M., & Hay, I. (2007). Research ethics for social scientists. *Social Work & Social Sciences Review*, 12(3), 79-83.
31. Katoch, K. S. (2013). Academic dishonesty: Issues and challenges. *Pedagogy of Learning*, 1(2), 104-110.
32. Kiri, B., Lacetera, N., & Zirulia, L. (2018). Above a swamp: A theory of high-quality scientific production. *Research Policy*, 47(5), 827-839.
33. Kitzinger, J. (1994). Focus groups: method or madness?. *Challenge and innovation. Methodological advances in social research on HIV/AIDS*, 159-75.
34. Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2000). *Focus groups: A practical guide for applied research*, 4th ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
35. Kuokkanen, R. (2010). The responsibility of the academy: A call for doing homework. *Journal of Curriculum Theorizing*, 26(3).
36. Laverack, G. R., & Brown, K. M. (2003). Qualitative research in a cross-cultural context: Fijian experiences. *Qualitative Health Research*, 13(3), 333-342.
37. Lewis JD and Weigert A (1985) Trust as a social reality. *Social Forces* 63: 967-985.
38. Maguire, M., & Delahunt, B. (2017). Doing a thematic analysis: A practical, step-by-step guide for learning and teaching scholars. *AISHE-J: The All Ireland Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 9(3).
39. Martin, B. R. (2013). Whither research integrity? Plagiarism, self-plagiarism and coercive citation in an age of research assessment.
40. McCain, K. H. 1991. Communication, competition and secrecy: the production and dissemination of research-related information in genetics. *Science, Technology & Human Values*, Vol.16: 4, 491-516.
41. Miller, T., Birch, M., Mauthner, M., & Jessop, J. (Eds.). (2012). *Ethics in qualitative research*. London: Sage.
42. Monroy, S. E., & Diaz, H. (2018). Time series-based bibliometric analysis of the dynamics of scientific production. *Scientometrics*, 1-21.
43. Morgan, D. L. (2002). Focus group interviewing. In J. F. Gubrium, & J. A. Holstein (Eds.), *Handbook of interviewing research: Context & Method*

- (pp. 141–159). Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
44. Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16 (1), 1-13.
45. Papadopoulos, I., & Lees, S. (2002). Developing culturally competent researchers. *Journal of advanced nursing*, 37(3), 258-264.
46. Peterson, R. L., Peterson, D. R., Abrams, J. C., Stricker, G., & Ducheny, K. (2010). The National Council of Schools and Programs of Professional Psychology Educational Model—2009. In M. B. Kenkel & R. L. Peterson (Eds.), *Competency-based education for professional psychology* (pp. 13–42). Washington, DC: American Psychological Association.
47. Ralefala, D., Ali, J., Kass, N., & Hyder, A. (2016). A case study of researchers' knowledge and opinions about the ethical review process for research in Botswana. *Research Ethics*, 1747016116677250.
48. Resnik, D. B. (2011). What is ethics in research & why is it important. *National Institute of Environmental Health Sciences*, 1-10.
49. Roberts, L. W. (2017). Addressing authorship issues prospectively: a heuristic approach. *Academic Medicine*, 92(2), 143-146
50. Stone, R. (2016) In Iran, a shady market for papers flourishes, retrieved from: <http://science.sciencemag.org/content/353/6305/1197>.
51. Sugiura, L., Wiles, R., & Pope, C. (2017). Ethical challenges in online research: Public / private perceptions. <http://doi.org/10.1177/1747016116650720>
52. Thompson, G. (2001). Interaction in academic writing: Learning to argue with the reader. *Applied linguistics*, 22(1), 58-78.
53. Van Manen, M. (2016). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. Routledge.
54. Wiles, R., Charles, V., Crow, G., & Heath, S. (2006). Researching researchers: lessons for research ethics. *Qualitative Research*, 6(3), 283-299.
26. Yeager, K. A., & Bauer-Wu, S. (2013). Cultural humility: Essential foundation for clinical researchers. *Applied Nursing Research*, 26(4), 251-256.

شرویش گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتمال جامع علوم انسانی